

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
Катедра „Публичноправни науки“

Георги Петров Пенчев

ПРИНЦИПИ НА БЪЛГАРСКОТО ЕКОЛОГИЧНО ПРАВО

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване на научната степен „доктор на науките“ по
Област на висше образование 3. „Социални, стопански и правни науки“,
Професионално направление 3.6. „Право“, Научна специалност
„Административно право и административен процес“

Пловдив
2017 г.

Вътрешни членове на научното жури:

Проф. д-р Дарина Пеева Зиновиева – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ – председател на научното жури

Проф. д-р Иван Тодоров Тодоров – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Доц. д-р Константин Василев Пехливанов – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резервен член: Доц. д-р Христо Йорданов Паунов - Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Външни членове на научното жури:

Проф. д-р Стефка Стефанова Наумова – Институт за държавата и правото - БАН

Проф. д-р Мария Гавраилова Славова – Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Проф. д-р Георги Иванов Бойчев – Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Проф. д-р Любен Киров Караниколов – Университет за национално и световно стопанство - София

Резервен член: Проф. д-р Димитър Илиев Костов - Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита с решение на Катедрения съвет на Катедра „Публичноправни науки“ от 23.06.2017 г., одобрено с решение на Факултетния съвет на Юридическия факултет при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ от 01.09.2017 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 14.12.2017 г. в 13.00 часа в заседателната зала на Института за държавата и правото – БАН.

Материалите по защитата са на разположение в библиотеката на Юридическия факултет при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и на Интернет-страницата на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“: <http://procedures.uni-plovdiv.bg/procedures.php>

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Обща характеристика на дисертационния труд	5
1. Актуалност и значимост на проблематиката	5
2. Предмет, цел и задачи на изследването	5
3. Методи на изследването	7
4. Научна новост	7
5. Практическо значение	7
6. Научни приноси	8
7. Обем и структура на дисертационния труд	8
II. Съдържание на дисертационния труд	10
Увод	10
Глава I. Обща характеристика на принципите на правото в правната доктрина	10
Глава II. Принципи на екологичното право на Европейския съюз и на международните договори с участието на Република България	18
Глава III. Принципи на екологичното право като отрасъл на правната система на Република България	21
Заключение	25
III. Публикации по темата на дисертационния труд	27

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност и значимост на проблематиката

Проблемът за принципите на правото е един от фундаменталните проблеми както за науката по обща теория на правото, така и за отрасловоопраните науки, вкл. екологоправната наука. *Актуалността* на проблематиката е детерминирана от тенденцията през последните десетилетия към изрично формулиране на правни принципи в българското законодателство, вкл. екологичното, а също така и в правото на Европейския съюз (ЕС) и в международните многостранни договори, вкл. в областта на опазване на околната среда. Същевременно проблематиката е *значима* не само за юридическата наука и практика, но и за някои други клонове на науката, напр. философията, етиката и теологията, главно поради следните обстоятелства: а) голямата пъстрота в становищата на отделните автори относно юридическата природа на принципите на правото, техните белези и функции; и б) интердисциплинарния характер на екологичните проблеми, който изисква фундаментални знания в областта на екологията като наука при вземането на управленски решения.

2. Предмет, цел и задачи на изследването

Интердисциплинарният характер на проблемите, свързани с опазването на околната среда дава отражение и върху определянето както на предмета, така и на целите и задачите на настоящото научно изследване.

Предмет на изследване са принципите на екологичното право на Република България на общоотраслово и подотраслово равнище в публичноправен контекст.

Основната цел на това изследване е изясняване на правната същност и характерните особености на принципите на правото, в

частност на екологичното право. Същевременно тази цел детерминира и тясно свързани с нея две допълнителни цели, а именно: а) допринасяне за по-нататъшното развитие на научната дискусия по разглежданата проблематика; и б) запълване на една празнота в екологоправната ни литература поради факта, че проблемът за принципите на екологичното право понастоящем не е изследван задълбочено, липсва липсва монографичен или дисертационен труд у нас, посветен специално, т. е. единствено, на тази проблематика.

Основните задачи на настоящото научно изследване са:

а) разкриване на юридическата природа на принципите на правото в светлината на общата теория на правото, екологичното право и някои други отрасли на правото;

б) разглеждане и анализ на научните тези относно правната същност на принципите на правото и обосноваване на авторско становище по тях в контекста на позитивното право;

в) формулиране на авторска дефиниция на понятието „принципи на правото“, респ. „принципи на екологичното право“ в контекста на становищата на отделните автори в правната доктрина у нас и в чужбина;

г) анализ на принципите на екологичното право на Европейския съюз, както и на международните многостранни договори с участието на Република България с оглед на влиянието им върху българското екологично право;

д) анализиране на съотношението между държавната екологична политика и принципите екологичното право;

е) анализ на общоотрасловите принципи на екологичното право на Република България;

ж) анализ на подотрасловите принципи на екологичното право на Република България.

3. Методи на изследването

Основните методи, използвани в това научно изследване са историкоправният и сравнителноправният. Историкоправният метод позволява определянето на генезиса в развитието на правната уредба на изрично формулираните правни принципи в българското екологично законодателство. Сравнителноправният метод е необходим за определянето и анализа на особеностите на отделните принципи на екологичното право.

Освен изтъкнатите два основни метода са използвани и някои други частнонаучни методи на изследване, като нормативният, системният и формално-логичният. С тях се цели изясняване на спецификата на отделните принципи на екологичното право. Използването на посочените методи позволява комплексно и последователно изясняване на съответните правни проблеми и дава възможност за научни констатации и изводи от разгледаната правна уредба, както и даване на предложения *de lege ferenda*.

4. Научна новост

Научната новост на дисертационния труд е обусловена от обстоятелството, че понастоящем липсва в правната ни литература монографичен или дисертационен труд, посветен на единствено на принципите на екологичното право. Следователно с него се запълва една празнота в правната ни литература.

5. Практическо значение

Практическото значение на дисертационния труд се проявява в две насоки. От една страна, той може да послужи като основа за по-задълбочено изследване на определени принципи на екологичното право на национално, европейско и международно универсално равнище. От друга страна, в това научно изследване са направени редица авторски предложения *de lege ferenda* както за усъвършенстване на българското

общоотраслово и подотраслово екологично законодателство, така и на редица правни актове на екологичното законодателство на ЕС, както и на някои международни многостранни договори по опазване на околната среда, в които участва Република България.

6. Научни приноси

Научните приноси спадат към категорията „обогатяване на съществуващите знания“. В обобщен вид те се свеждат до:

а) анализ на отделните белези и функции на принципите на правото в светлината на школата на естественото право и юридическия позитивизъм;

б) анализ на някои дискуссионни научни тези относно юридическата природа на принципите на правото

в) разглеждане на състоянието на екологоправната доктрина у нас и в чужбина относно правната същност на принципите на правото;

г) анализ на правните принципи по първичното и вторичното екологично право на ЕС;

д) анализ на разпоредбите, в които изрично са формулирани правни принципи в разпоредбите на многостранните международни договори с участието на Република България в областта на опазване на околната среда;

е) формулирани на авторски дефиниции на понятията „принципи на правото“ и „принципи на екологичното право“;

ж) анализ на специфичните характеристики на принципите на екологичното право;

з) анализ на общоотрасловите принципи на българското екологично право;

и) анализ на принципите на някои подотрасли на българското екологично право.

7. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем на 370 страници и включва: а) увод; б) три глави, в които съдържанието е разпределено в параграфи, а те на точки; в) заключение; г) библиография; и д) декларация за оригиналност на труда. Библиографията съдържа общо 380 информационни ресурси, от които 303 на кирилица (на български и руски езици), 63 на латиница (на английски, френски, немски, испански и италиански езици) и 14 от Интернет. Направени са 916 бележки под линия.

II. Съдържание на дисертационния труд

Съдържанието на дисертационния труд се подразделя на увод, три глави с по три параграфа във всяка от тях, заключение и библиография с описани информационни ресурси на кирилица, латиница и от Интернет.

Увод

В увода се разглеждат актуалността и значимостта на проблематиката за принципите на екологичното право както за науката, така и за юридическата практика. Обърнато е внимание върху интердисциплинарния характер на екологичните проблеми, който дава своя отпечатък върху определянето на предмета, целите и задачите на изследването, както и спецификата и сложността на проблемите, свързани с принципите на правото. Посочва се, че становищата на отделни автори в областта на общата теория на правото, на отделните отрасли на правото, с изключение на екологичното, както и на други клонове на науката, се разглеждат само с оглед на горепосочените цели и задачи на изследването, защото те би трябвало да бъдат предмет на други, самостоятелни научни изследвания. Същевременно се подчертава, че доктриналните възгледи за принципите на правото се разглеждат предимно през призмата на юридическия позитивизъм в периода след 19-ти век главно поради по-интензивното развитие и разнообразие на научната дискусия в разглежданата област.

Глава I. Обща характеристика на принципите на правото в правната доктрина

В тази глава вниманието е насочено към българската и чуждестранната правна доктрина относно юридическата природа на принципите на правото.

§ 1. Постановка на проблема за принципите на правото в правната доктрина по обща теория на правото и по някои правни отрасли

Преди всичко е необходимо да се изтъкне обстоятелството, че при изясняването на съдържанието на понятието „принцип(и) на правото” се наблюдава голяма пъстрота в становищата на отделните автори както у нас, така и в чужбина. Отбелязва се обстоятелството, че в нашето законодателство се употребяват различни правни понятия, които на практика се отнасят до съдържанието на едно и също правно явление. Става дума за понятията „основни начала“ и „принципи“, т. е. за един дуализъм в употребата на две понятия с идентично съдържание. Същевременно към тях се прибавят и прилагателни като „основни“, „общи“ и др. Авторът отдава предпочитание на понятието „принципи на правото“ поради по-широката му употреба в законодателството на другите държави, вкл. държавите-членки на ЕС и предлага понятието „основни начала“ да бъде изоставено в българското законодателство. Накратко е разгледан проблемът за принципите на правото в светлината на школата на естественото право, а по-голямо внимание е обърнато върху определени, сравнително по-общоприети белези и функции на правните принципи през призмата на юридическия позитивизъм. Във връзка с това биха могли да бъдат изтъкнати следните по-важни белези на принципите на правото:

Първо, принципите на правото са във висока степен абстрактно формулирани и имат общ характер, който, според Г. Бойчев, се изразява в относимостта им до цялата правна система или до отделни нейни дялове или отрасли.

Второ, някои автори, като Г. Близнашки и М. Славова, окачествяват правните принципи като „интелектуални основания“, относими към съответния отрасъл на правото.

Трето, принципите на правото могат да бъдат или изрично формулирани като такива в разпоредба на закона, или да бъдат извлечени от нея по тълкувателен път.

Четвърто, принципите на правото могат да се окачествят като значимо постижение в историческото развитие на правото.

Пето, принципите на правото се характеризират със стабилност, респ. последователност на тяхното действие и трайност във времето.

Шесто, тези принципи са част от правната система, от установения правен ред.

Седмо, правните принципи в аспекта им на „ръководна идея“ като един от основните им белези, т. е. като един от елементите на тяхното съдържание, са изява на духовната същност на правото и определено могат да се окачествят като „духът на правото“, респ. „духът на закона“.

Биха могли да се отбележат и следните сравнително по-общоприети в доктрината ни функции на принципите на правото, от които е видно и тяхното предназначение в правната система.

Първо, някои автори окачествяват тези принципи като „ръководни правни идеи“ или като „ръководни начала“, които определят посоката на развитие на специфичния кръг обществени отношения – предмет на правно регулиране. Следователно те са своеобразна „пътеводна звезда“ за законодателя относно посоката в регулирането на определени обществени отношения. От тази констатация се извежда значението им за развитието на нормотворчеството.

Второ, принципите на правото се използват при тълкуването на правните норми (чл. 46, ал. 1 от ЗНА).

Трето, тези принципи имат голямо практическо значение за преодоляване на празнотите в правото, т. е. при правоприлагането по аналогия и следователно в тези случаи те имат пряка приложимост (чл. 46, ал. 2 от ЗНА). Посочват се и други примери на пряка приложимост

на правните принципи по българското законодателство, вкл. екологичното (напр. чл. 75, ал. 1, чл. 78 и чл. 83, ал. 5 от Закона за опазване на околната среда – ЗООС - от 2002 г.).

Четвърто, те се отнасят до определен комплекс, до определена съвкупност от обикновени правни норми като обуславят тяхното съдържание.

Пето, тези принципи имат структуроопределящо значение за обикновените правни норми, защото поддържат логическата връзка между тях.

Шесто, принципите на правото са тясно свързани с обществения ред като правен институт на международното частно право.

Седмо, принципите на правото са свързани с определени правни ценности, а освен това, те са и важно правно средство за тяхната защита.

§ 2. Дискусионни научни тези относно юридическата природа на принципите на правото. Определение на принципи на правото

В тази част на научното изследване са анализирани ообособените от автора 9 дискусионни научни тези относно юридическата природа на принципите на правото. Те са: а) дали принципите на правото са особен вид правни норми; б) дали принципите на правото трябва да бъдат обективирани в писмен вид: само писани или и неписани принципи на правото; в) дали принципите на правото са източник на правото; г) видове принципи на правото; д) численост на изрично формулираните принципи на правото; е) трайност на принципите на правото; ж) дали принципите на правото могат да бъдат уредени и в подзаконови нормативни актове; з) дали основните права и задължения на гражданите са принципи на правото; и) дали съществува конкуренция, колизия или йерархия между принципите на правото. Посочен е и пример от практиката на Международния съд на ООН.

Във връзка с най-дискусионната от горепосочените научни тези, а именно дали принципите на правото имат качеството на особен вид правни норми или нямат такова качество са отбелязани, от една страна, три по-важни разлики между правните принципи и правните норми, както следва:

Първо, принципите на правото са формулирани в много по-висока степен на абстракция, на обобщеност, в сравнение с обикновените правните норми, до които те се отнасят.

Второ, тези принципи са по-трайни във времето, т. е. отличават се с по-голяма стабилност по отношение на правните норми.

Трето, принципите на правото обуславят съдържанието на обикновените правни норми, с които са свързани и поради това те имат основополагащо и структуроопределящо значение по отношение на тези норми.

От друга страна, след като се посочва едната от качествените характеристики на принципите на правото, а именно че те са ръководни правни идеи, са изложени следните аргументи в подкрепа на наличието на другата важна тяхна характеристика, а именно качеството им на особен вид правни норми, както следва:

Първо, тези принципи притежават всички основни характеристики на обикновените правните норми, като се имат предвид и горепосочените разлики между тях, които обаче ги правят по-значими от последните, а не съвсем различни от тях;

Второ, в случаите, при които съдебната практика извлича принцип на правото по тълкувателен път, чрез логическия метод на индукцията, своеобразното му „географско местоположение“ в правното пространство е именно правната норма, която се формулира от юриспруденцията по-абстрактно, тъй като: а) ако се приеме, че извличането му може да се извърши от разпоредби или от документи,

които нямат задължителна юридическа сила, това ще означава, че той няма задължителен характер за правните субекти и практически ще бъде понижена неговата значимост за правния ред, ще бъде обезсмислен като принцип на правото; б) ако липсват правни норми, респ. източници (извори) на обективното право, които съдържат такива норми, трудно можем да говорим за наличие на принципи на правото в позитивноправен смисъл, защото, както посочват с основание някои наши автори, като Р. Ташев, принципите на правото трябва непременно да бъдат обективирани в писмен вид, за да имат значение за позитивното право; в) ако се приеме становището, че принципите на правото са само идеи, а не правни норми, основателно би възникнал въпроса: а как ще се реализират тези идеи на практика, т. е. в правната действителност, в обществения живот, ако липсват правните норми, в които те са вградени?

Трето, налице са в законодателството ни хипотези на пряка приложимост на принципите на правото, а тази пряка приложимост се извършва именно в качеството им на особен вид правни норми.

Четвърто, концепцията за принципите на правото като особен вид правни норми в сравнение с концепцията, отричаща това тяхно качество, разкрива много по-голяма ефективност за целите на правната защита на околната среда, респ. за защита на екологичните интереси на обществото, на фона на задълбочаващата се екологична криза в световен мащаб, свързана напр. с отрицателните последици от изменението в климата, а също така и за усъвършенстването на екологизацията на възпитанието, образованието и науката като важна предпоставка за повишаване на екологичното правосъзнание на гражданите, особено като се има предвид характера им на задължителни за прилагане от правните субекти;

Пето, Конституционният съд на Република България в мотивите на редица свои решения се аргументира при обявяването на противоконституционност на разпоредби от определен закон с противоречието им на принципи на КРБ.

Шесто, в мотивите на някои свои решения Върховният административен съд на Република България се аргументира за обявяването на незаконосъобразност на разпоредба от подзаконов нормативен административен акт или за отмяната на разпоредба от- или изцяло на такъв акт, ако канстатира противоречие с определен правен принцип, фигуриращ изрично в нормативен акт от по-висока степен, респ. изведен от този съд по тълкувателен път от правна норма на законово равнище, т. е. фактически имайки предвид или изрично посочвайки съответния правен принцип като императивна правна норма.

Седмо, в редица разпоредби, фигуриращи в екологичното ни законодателство, напр. в чл. 162, ал. 1 от ЗООС е предвидена административнонаказателна отговорност на физическите лица (респ. специална екологоправна имуществена отговорност на юридическите лица) за нарушаване, най-общо отбелязано там, на „разпоредбите на закона, които не съставляват престъпление“, сред които фигурират и принципите на дейността по опазване на околната среда, изрично изброени в чл. 3 от с. з., а не би било логично да се смята, че законодателят установява този вид юридическа отговорност за нарушаване, в случая, на принципи на правото в качеството им само на идеи, а не на особен вид правни норми.

След разглеждането на дискусийните научни тези авторът дава своя дефиниция на понятието „принципи на правото“. Според него принципите на правото са *особен вид правни норми, в които са залегнали ръководни правни идеи, формулирани по абстрактен (най-общ) начин или изрично в правен акт, или извлечени от разпоредбите му*

по тълкувателен път от съдебната практика, имащи важно значение за правотворчеството, тълкуването и правоприлагането. Отбелязва се, че с изтъкването на тази своеобразна „юридическа сплав“, т. е. на тези два кумулативно съществуващи основни белези, респ. на два неразривно свързани компоненти (материален и духовен) в специфично системно единство на принципите на правото, ще се допринесе за по-нататъшното развитие на научната дискусия по този фундаментален общотеоретичен правен проблем, а от друга страна, ще бъдат съчетани по своеобразен начин рационалното зърно в концепцията на първата група горепосочени автори (т. е. принципите на правото като особен вид правни норми) с рационалното зърно в концепцията на втората група горепосочени автори (т. е. принципите на правото като ръководни правни идеи). Посочва се още, че правните идеи не могат да се реализират на практика, ако не са вградени в съответните правни норми, които да се прилагат от правните субекти, а това „вграждане“ се извършва чрез институционализацията им от правна идея в правосъзнанието в правна норма (изрично от законодателя или по тълкувателен път от съдебната практика). Следователно ако не са въплътени в правни норми, тези правни идеи ще си останат само в сферата на правосъзнанието.

§ 3. Проблемът за принципите на правото в доктрината по екологично право

Разглеждат се възгледите на определени автори в нашата и чуждестранната екологоправна доктрина относно принципите на екологичното право. Констатирано е, че в нашата правна литература принципите на екологичното право са били разглеждани съвсем лаконично и то в по-цялостни научни изследвания в областта на правната защита на околната среда. По отношение на чуждестранната екологоправна доктрина вниманието е насочено към някои автори от

Великобритания, САЩ, Германия, Австрия и Русия. Посочени са и примери от практиката на Съда на ЕС. Направен е изводът, че както в нашата, така и в чуждестранната екологоправна доктрина преобладава разбирането за правните принципи като особен вид правни норми.

Глава II. Принципи на екологичното право на Европейския съюз и на международното екологично право в светлината на международните договори с участието на Република България

В тази глава вниманието е насочено към изрично формулираните правни принципи в европейското екологично право и в международните договори по опазване на околната среда, с участието на Република България.

§ 1. Принципи на екологичното право на Европейския съюз

Първоначално са анализирани изрично прокламираните общоотраслови принципи на първичното екологично право на ЕС по чл. 191, § 2, изр. второ от Договора за функционирането на ЕС (ДФЕС), а именно: предпазване, превенция, приоритетно отстраняване на замърсяването на околната среда при източника и „замърсителят плаща“. Изтъкнато е, че това са принципи не само на екологичната политика на ЕС, но и на екологичното право на ЕС с общоотраслово значение, защото е ноторно, че правото е най-важното средство за реализация на съответната политика, а, от друга страна, тези принципи са уредени в разпоредби на Учредителен договор и имат императивен характер по отношение както на приеманите правни актове на вторичното европейско екологично право, така и на националното право на държавите-членки. Разгледани са и два междуотраслови принципи на правото на ЕС, които са относими и към екологичното му право, а именно принципите на субсидиарността (чл. 5 от Договора за ЕС) и на интеграцията (чл. 11 от ДФЕС).

След това вниманието е насочено към изрично прокламираните правни принципи на някои правни институти, уредени във вторичното екологично право на ЕС, и по-специално в някои директиви. Става дума за следните правни институти на този отрасъл на европейското право: а) управление на дейности по обезвреждане и оползотворяване на отпадъците; б) управление на дейности по радиоактивните отпадъци и отработеното ядрено гориво; в) управление на дейността на операторите по експлоатация на инсталациите за предотвратяване и контрол върху емисиите от промишлени източници на замърсяване на компонентите на околната среда. Посочени са и примери от практиката на Съда на ЕС. Направени са авторски изводи относно: а) необходимостта от редакционно усъвършенстване на някои от разпоредбите на разгледаните директиви; и б) липсата на необходимост от изрично формулиране на правни принципи в разпоредби на директиви, т. е. в актове от вторичното европейско право, защото тези директиви могат да бъдат сравнително краткотрайни в действието си и отмяната им ще снижи значимостта на правните принципи, които би трябвало да са по-трайни в действието си.

§ 2. Принципи на международното екологично право в светлината на международните договори с участието на Република България: постановка на проблема

В тази част на изследването вниманието е насочено към някои доктринални становища относно принципите на международното екологично право, уредени в международните договори с участието на нашата страна в светлината на чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България (КРБ), както и относно т. нар. „общи принципи на правото“ по чл. 38, т. 1, б. „в“ от Статута на Международния съд на ООН. Посочен е и пример от практиката на Европейския съд по правата на човека в контекста на признаване на решенията на международни

правораздавателни органи в националното право, в които по тълкувателен път са изведени правни принципи. Разгледан и проблемът за принципите, уредени в т. нар. Soft Law (т. е. декларации, заключителни актове и др. под., по същество програмно-директивни международни актове, нямащи обвързваща юридическа сила). Направен е извод, че такива принципи не трябва да се окачествяват като правни принципи, в случая – принципи на международното екологично право, защото нямат качеството „задължителност за прилагане“ от държавите-участнички в съответното международно споразумение, а имат само препоръчителен характер. Тези принципи имат политическо значение с оглед на развитието на международните отношения в разглежданата област, поради което не се разглеждат в дисертационния труд. Отбелязва се обаче, че този вид принципи са оказвали и неминуемо ще оказват положително въздействие върху развитието на международното договорно екологично право, вкл. при сключването на международни договори, в които изрично да бъдат формулирани правни принципи. Формулирана е и авторска дефиниция на понятието „принципи на международното екологично право“, в която е изтъкнато, че те са *„особен вид международноправни норми, в които са вградени ръководни международноправни идеи за развитието на международните отношения по опазване на околната среда.“*

§ 3. Принципи на международните многостранни договори в областта на опазване на околната среда с участието на Република България

В тази част на изследването са анализирани изрично формулираните принципи в редица международни многостранни договори с участието на нашата страна в областта на опазване на околната среда. Вниманието е насочено към международните договори в следните насоки: а) опазване на атмосферния въздух от замърсяване

(Конвенция за трансгранично замърсяване на въздуха на далечни разстояния, Женева, 1979 г. и Рамкова конвенция на Обединените нации по изменение на климата, Ню Йорк, 1992 г.); б) опазване на трансграничните реки и езера (Конвенция за опазване и използване на трансграничните водни течения и международните езера, Хелзинки, 1992 г. и Конвенция за сътрудничество при опазване и устойчиво използване на река Дунав, София, 1994 г.); в) опазване на биологичното разнообразие (Конвенция за биологичното разнообразие, Рио де Жанейро, 1992 г., Конвенция за опазване на мигриращите видове диви животни, Бон, 1979 г., Конвенция по международната търговия със застрашените видове от дивата фауна и флора, Вашингтон, 1973 г., Споразумение за опазване на мигриращите водолюбиви птици от Африка и Евразия, Хага, 1995 г. и Конвенция за опазване на живите морски ресурси на Антарктика, Канбера, 1980 г.); г) опазване на околната среда в нейната цялост в Антарктида (Протокол за опазване на околната среда на Антарктика, Мадрид, 1991 г., който е към Договора за Антарктика, Вашингтон, 1959 г.); д) гражданската защита в контекста ѝ на защитата срещу природни бедствия (Конвенция на ООН за борба с опустиняването в тези държави, които изпитват силна суша и/или опустиняване, особено в Африка, Париж, 1994 г. и Споразумение между правителствата на страните - участници в Черноморското икономическо сътрудничество (ЧИС), за сътрудничество при оказване на помощ и действия при извънредни ситуации вследствие на природни и технологични бедствия, Сочи, 1998 г.).

Глава III. Принципи на екологичното право като отрасъл на правната система на Република България

В тази глава са разгледани предимно изрично формулираните принципи в екологичното законодателство на Република България.

§ 1. Постановка на проблема за принципите на екологичното право

В тази част на научното изследване вниманието е насочено към съотношението между принципите на държавната екологично политика и принципите на екологичното право, както и върху понятието за принципи на екологичното право, характерните особености и видовете принципи на българското екологично право. Изтъква се, че тъй като правото е най-важното средство за реализация на държавната политика в съответната област, принципите на българското екологичното право, залегнали в съответните нормативни актове са и принципи на държавната ни екологична политика. Отбелязва се обаче, че държавната екологична политика включва и други принципи, които имат само политическо значение и са уредени в програмно-директивни документи.

С оглед на отбелязаните два основни белега на принципите на правото (особен вид правни норми, както и ръководни правни идеи, въплътени в тях), авторът дава следната своя дефиниция на понятието „принципи на екологичното право“: *„принципите на екологичното право са особен вид правни норми, в които са въплътени ръководни правни идеи за развитието на нормотворчеството, тълкуването на екологичните норми и правоприлагането в областта на опазване на околната среда. Изтъкнато е, че принципите на екологичното право същевременно са и методологическа основа както за формирането и развитието на екологичното законодателство, така и за правоприлагането и правозащитната дейност в областта на опазване на околната среда.*

Посочени са и специфичните особености на принципите на екологичното право, т. е. характерни само за този отрасъл на правото. Отбелязани са следните специфични особености на тези принципи: а) те се отнасят до интегриран обект на правна защита – от една страна,

природата, която се развива и функционира според обективни закони, независими от волята на човека, и, от друга страна, антропогенизираната околна среда, включваща създаденото от човека в хода на еволюционното развитие на човешката цивилизация; б) необходимост от отчитане в тези принципи на спецификата на обекта на правна защита, т. е. околната среда като система от взаимно свързани компоненти, която налага употребата на системния (комплексния) подход в правното регулиране на обществените отношения, свързани с опазването на околната среда; в) те трябва да отчитат научната обоснованост на управленските решения в областта на опазване на околната среда, т. е. съвременното равнище на научните изследвания в екологията като интердисциплинарна наука, както и в отделните отрасли на науката; г) наличието на специфични принципи на екологичното право (общоотраслови и подотраслови), т. е. на правни принципи характерни само за него като отрасъл на правната ни система, е солиден аргумент за обосноваването на научна концепция за обособяването на екологичното право като самостоятелен отрасъл на правната система на Република България; д) тези принципи са важно правно средство и една от гаранциите за защита на основното право на българските граждани на здравословна и благоприятна околна среда, прокламирано в чл. 55, изр. първо от КРБ; е) те биха могли да бъдат изучавани по подходящ начин в обучението по различни учебни дисциплини с екологична насоченост и то на всички равнища на образованието у нас, като по този начин ще бъдат един от важните фактори за ефективността на екологизацията на образованието, науката и възпитанието на българските граждани; ж) тези принципи са важно правно средство за преодоляване на екологичната криза на съвременното човечество.

В края на този параграф са направени общи бележки върху видовете принципи на българското екологично право. Посочва се

накратко значението на общите принципи, уредени в КРБ, както и на междуотрасловите принципи с оглед на приложимостта им и в областта на екологичното право.

§ 2. Общи (общоотраслови) принципи на българското екологично право

В този параграф са анализирани подробно общоотрасловите принципи на българското екологично право по чл. 3 от ЗООС, и по-специално принципите на:

- а) устойчивото развитие;
- б) предотвратяване и намаляване на риска за човешкото здраве;
- в) предимство на предотвратяването на замърсяването пред последващото отстраняване на вредите, причинени от него;
- г) участие на обществеността и прозрачност в процеса на вземане на решения в областта на околната среда;
- д) информираност на гражданите за състоянието на околната среда; е) „замърсителят плаща за причинените вреди“;
- ж) съхраняване, развитие и опазване на екосистемите и присъщото им биологично разнообразие;
- з) възстановяване и подобряване на качеството на околната среда в замърсените и увредените райони;
- и) предотвратяване на замърсяването и увреждането на чистите райони и на други неблагоприятни въздействия върху тях;
- й) интегриране на политиката по опазване на околната среда в секторните и регионални политики за развитие на икономиката и обществените отношения; и
- к) достъп до правосъдие по въпроси, отнасящи се до околната среда.

Посочени са и примери от съдебната практика на Върховния административен съд по дела, свързани с прилагането на този закон. Предложена е *de lege ferenda* нова редакция на чл. 3 от същия закон.

§ 3. Специални (подотраслови) принципи на българското екологично право. Принципи на някои правни институти на българското екологично право

В този параграф първоначално вниманието е насочено към принципите на някои подотрасли на българското екологично право, и по-специално на: а) правото по управление на дейности, свързани с отпадъците, уредени в Закона за управление на отпадъците от 2012 г.; б) водното право, уредени в Закона за водите от 1999 г.; в) ловното право, уредени в Закона за лова и опазване на дивеча от 2000 г.; г) поземленото право, уредени в Закона за почвите от 2007 г. Направени са предложения *de lege ferenda* за нова редакция на разпоредбите на горепосочените специални закони, в които изрично са формулирани принципи.

След това вниманието е насочено към изрично формулираните принципи на някои правни институти на екологичното ни право, и в частност на: а) водното право - принципите на правото на собственост върху водите и на правното регулиране на икономическата организация на опазването на водите; б) горското право – принципите на горскостопанското планиране. Направени са и авторски предложения *de lege ferenda* за нова редакция на някои разпоредби от разгледаните нормативни актове.

Заклучение

В тази част на дисертационния труд са направени някои по-общи изводи от разгледаните доктринални становища и правна уредба в разглежданата област и предложения за усъвършенстване на екологичното законодателство. Подчертана е и нравствената значимост на принципите на екологичното право в светлината на чувството на

любов към природата при изричното им формулиране в националните нормативни актове, правните актове на ЕС и международните договори по опазване на околната среда.

III. Публикации по темата на дисертационния труд

По темата на дисертационния труд са извършени следните публикации:

I. Монографии

1. Принципи на българското екологично право. София: Фондация „Граждани на новата епоха“, 2017, 350 с.

II. Статии

1. Относно принципите на българското екологично право. В: *Право и права: Сборник в памет на проф. д-р Росен Ташев*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2016, с. 367 – 402.

2. Общите принципи на екологичното право на Република България. В: *Studia Iuris* [онлайн]. Пловдив, 2016, № 1, Юни, 21 с. [Прегледан 20.06.2016]. ISSN 2367-5314. Достъпно от: <http://web.uniplovdiv.bg/paunov/Stidia%20Iuris/broi%201%20-%202016/Georgi%20Penchev.pdf>

3. Специалните принципи на екологичното право на Република България. В: *Studia Iuris* [онлайн]. Пловдив, 2016, № 2, Декември, 22 с. [Прегледан 21.12.2016]. ISSN 2367-5314. Достъпно от: <http://web.uniplovdiv.bg/paunov/Stidia%20Iuris/broi%202%20-%202016/Georgi%20Penchev.pdf>

4. Принципите на екологичното право в правната доктрина. В: *Научни четения в памет на Венелин Ганев и Никола Долапчиев*. Сборник доклади от научна конференция, организирана от катедра „Теория и история на държавата и правото“ и катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, проведена в София на 14 ноември 2016 г. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017, с. 425 – 444.

5. Принципи на международните многостранни договори в областта на гражданската защита в аспекта ѝ на защита срещу природни бедствия с участието на Република България. В: *Норма*. София, 2017, № 5, с. 24 – 38.

6. Принципи на международните многостранни договори в областта на опазване на трансграничните реки и езера с участието на Република България. В: *Право, политика, администрация* [онлайн]. Благоевград, 2017, т. 4, № 2, 9 с. [прегледан 22.06.2017]. ISSN 2367-4601. Достъпно от: <http://www.lpajournal.com/wp-content/uploads/2017/06/G-Penchev-full-text.docx.pdf>

7. Принципите на първичното екологично право на Европейския съюз. В: *Studia Iuris* [онлайн]. Пловдив, 2017, № 1, Юни, 22 с. [прегледан 02.07.2017]. ISSN 2367-5314. Достъпно от: <http://web.uni-plovdiv.bg/paunov/Stidia%20Iuris/broi%201%20-%202017/Georgi%20Penchev.pdf>